

ROGER-POL DROIT

Περπατώντας
με τους φιλοσόφους

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΠΑΣ

ROGER-POL DROIT

Περπατώντας
με τους φιλοσόφους

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Ανδρέας Παππάς

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Φιλοσοφία

Roger-Pol Droit, *Περπατώντας με τους φιλοσόφους*

Τίτλος πρωτοτύπου: *Comment marchent les philosophes*

Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Διορθώσεις: Μαρία Παπαηλιάδη

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Copyright © Éditions Paulsen, Παρίσι, 2016

Published by arrangement with Agence litteraire Astier-Pécher.

All rights reserved.

Copyright © για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

(Εκδόσεις Πατάκη) 2016

Πρώτη έκδοση στη γαλλική γλώσσα από τις εκδόσεις Éditions

Paulsen, Παρίσι 2016

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη.

Αθήνα, Νοέμβριος 2020

K.E.T. A910 K.E.Π. 908/20 ISBN 978-960-16-7819-1

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΛΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Αυτό το βιβλίο είναι αφιερωμένο σε όλους εκείνους
που περπατούν χωρίς απλώς να βαδίζουν
και στη Μονίκ, τη σύντροφό μου,
συνοδοιπόρο μου τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια.*

«Τα βήματα κάθε ανθρώπου προδίδουν κατά πόσον έχει βρει τον δρόμο του. Εκείνος που πλησιάζει στον προορισμό του, δεν βαδίζει πλέον, χορεύει».

Νίτσε

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ

ΠΡΟΧΩΡΩ ΟΡΘΙΟΣ	15
--------------------------	----

ΠΡΩΤΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

1. Το μυστηριώδες σανδάλι του Εμπεδοκλή	41
2. Το πηγαινέλα του Πρωταγόρα	47
3. Ο Πλάτων ελευθερώνει τους δεσμώτες	52
4. Αριστοτέλης, «ο περιπατητής».	57
5. Ο Πύρρων μένει ασυγκίνητος όταν οι άλλοι πέφτουν	62
6. Ο Διογένης περπατά με μπαστούνι	66
7. Ο Σενέκας διασχίζει τους αιώνες περπατώντας .	70
8. Ο Απολλώνιος ο Τυανεύς περπατά ξυπόλυτος μέχρι την Ινδία	75

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

9. Ο Βούδας περπατά «εν μέση οδώ».	86
10. Με τον Λάο Τσε, περπατά ο κόσμος, και όχι ο σοφός	90

ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

11. Ο Κομφούκιος αναζητά την εύρυθμη λειτουργία των πάντων.	94
12. Ο Χιλλέλ και ο άνθρωπος που στέκεται στο ένα πόδι.	97
13. Σανκάρα, ο βηματισμός του Απόλυτου	102
14. Ο Μιλαρέπα περπατά κατακόρυφα	106

ΣΤΑΣΗ

ΕΙΝΑΙ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΕΝΑΣ ΤΡΟΠΟΣ ΠΕΡΠΑΤΗΜΑΤΟΣ;	111
---	-----

ΤΡΙΤΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΜΕ ΜΕΘΟΔΙΚΟΥΣ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΕΣ
ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΠΕΡΙΠΛΑΝΩΜΕΝΟΥΣ

15. Ο Γουλιέλμος του Όκαμ καταργεί τα περιττά βήματα.	134
16. Ο Μονταίν προχωράει με άλματα.	139
17. Ο Ντεκάρτ περπατά ευθεία	143
18. Ο Ντιντερό κρύβει ότι χωλαίνει	149
19. Ο Ρουσσό επανανακαλύπτει τον περίπατο	156
20. Ο Καντ, το 1789, αργοπορεί	162
21. Ο Χέγκελ επινοεί «τον δρόμο που ακολουθεί τη δική του πορεία»	168

ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΦΟΡΟΥΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ ΤΩΝ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

22. Ο Ούγγρος που περπάτησε μέχρι το Θιβέτ	179
23. Ο Μαρξ και η πορεία της Ιστορίας	185

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

24. Ο Θορό περπατά στην «άγρια φύση»	191
25. Ο Κίρκεγκωρ κρύβεται στους δρόμους	197
26. Αυτό που διακρίνει ο Νίτσε περπατώντας.	202
27. Περπατώντας ανάμεσα στις λέξεις με τον Βίτγκενσταϊν	210
ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ «ΠΕΡΠΑΤΩ ΣΑΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ»;	217
<i>Ευχαριστίες</i>	233
<i>Παραπομπές</i>	235
<i>Βιβλιογραφικές προτάσεις</i>	245
<i>Έργα του συγγραφέα</i>	247

ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ
ΠΡΟΧΩΡΩ ΟΡΘΙΟΣ

Τι σημαίνει αυτό;
Ότι πέφτω χωρίς να πέφτω,
και ξαναρχίζω,
και ούτω καθεξής.
Το αποκαλούμε περπάτημα.
Να μετακινείσαι πάνω στη γη,
διατηρώντας την ισορροπία σου.
Αλλά και μέσα στις λέξεις,
και μέσα στη σκέψη.

Για αρχή, βρείτε ένα μπαλκόνι με θέα στον δρόμο.

Ει δυνατόν, στον πέμπτο ή τον έκτο όροφο. Αν είναι πολύ χαμηλά, δεν θα μπορείτε να δείτε καλά. Αν είναι πολύ ψηλά, ίσως να μη διακρίνετε τις λεπτομέρειες που έχουν σημασία.

Όταν βρείτε αυτό το μπαλκόνι, αρχίστε απλώς να παρατηρείτε τους περαστικούς. Προσεκτικά, εννοείται.

Είναι κάτι περισσότερο από πανωφόρια και καπέλα που βαδίζουν στο πεζοδρόμιο και διασχίζουν τον δρόμο. Νιώθετε, αισθάνεστε, γνωρίζετε εκ προοιμίου ότι πρόκειται για ανθρώπινα όντα. Δεν είναι ρομπότ, αυτόματα, ανθρώπινα ομοιώματα. Όμως, πού το ξέρετε; Πώς είστε βέβαιοι για αυτό;

Μα, επειδή περπατούν.

Με έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο, που αμελούμε να τον προσέξουμε. Που δεν μας κάνει πια εντύπωση, γιατί μας είναι οικείος. Και όμως, αυτό το περπάτημα είναι τόσο ξεχωριστό ώστε καμιά μηχανή δεν μπορεί να το αντιγράψει στην εντέλεια. Κανένα ρομπότ δεν μπορεί ακόμη να επιτύχει πλήρως αυτήν την αλληλουχία των ιδιαίτερων, ελάχιστων, ανθρώπινων κινήσεων.

Αυτά τα σώματα που περπατούν, ακριβώς κάτω από τα μάτια σας, προχωρούν βήμα προς βήμα, βάζοντας το ένα πόδι μπροστά από το άλλο, διαδοχικά. Αλλά δεν κάνουν μόνον αυτό. Κάνουν κάτι πολύ περισσότερο.

Αν παρατηρήσετε προσεκτικά από ψηλά τους ανθρώπους που περπατούν, σύντομα θα διαπιστώσετε ότι το θέαμα είναι εντυπωσιακό. Ένα παράξενο λίκνισμα, ένας αλλόκοτος τρόπος να προχωρούν, μια ισορροπία που δι-
αρκώς χάνεται και ξαναβρίσκεται. Όσο απλή, αυθόρμητη και αυτοματοποιημένη και αν φαίνεται αυτή η κίνηση, εί-
ναι αποτέλεσμα μακράς μαθητείας, καθώς και της ασύλ-
ληπτης προσπάθειας που καταβάλλει κάθε άνθρωπος στην
παιδική του ηλικία προκειμένου να πάψει να σέρνεται,
προκειμένου να μπουσουλήσει, να προχωρήσει δηλαδή
στηριζόμενος στα τέσσερα άκρα, μέχρι να φτάσει να περ-
πατήσει όρθιος, κατακτώντας έτσι το είδος βαδίσματος
που προσιδιάζει μόνο στον άνθρωπο.

Το περπάτημα είναι επίσης το αποτέλεσμα της μα-
κραίωνης εξελικτικής πορείας του είδους –και μάλιστα
όλων των έμβιων όντων, από τα ασπόνδυλα μέχρι τα θη-
λαστικά– προκειμένου να ολοκληρωθεί η μετάβαση από
την απλή μετατόπιση σε τούτη την αλλόκοτη κίνηση προς
τα εμπρός, στα δυο πόδια. Τι το παράξενο υπάρχει λοι-
πόν σε αυτό; Μα, η μετακίνηση σε όρθια στάση, μοναδι-
κό φαινόμενο.

Από όλα τα είδη, ο άνθρωπος είναι το μόνο που μετα-
κινείται όρθιο. Αυτό που ονομάζουμε «περπάτημα» ση-
μαίνει μετακίνηση με το σώμα όρθιο. Εδώ και χιλιάδες
χρόνια, έχουμε σταματήσει να στηριζόμαστε στα τέσσε-
ρα άκρα. Ακόμα, έχουμε πάψει να πηγαίνουμε από το ένα
μέρος στο άλλο με τα τέσσερα, σαν τους μεγαλόσωμους
πιθήκους, που τα χέρια τους, χρήσιμα για να αναρριχώ-
νται, να κρέμονται από τα κλαδιά και να σκαρφαλώνουν
σχεδόν παντού, τους χρησιμεύουν και για να περπατούν.
Τα δικά μας πόδια στηρίζονται πλέον από μόνα τους στο

έδαφος και δεν υποβοηθούνται από τα χέρια μας με τα δάχτυλα λυγισμένα για να το καταφέρουν. Προχωρούμε όρθιοι.

Αυτή η δεδομένη, εντελώς κοινότοπη κατάσταση, παραμένει αινιγματική. Αδιαφανής, ακριβώς επειδή είναι τόσο οικεία. Το γνώριμο είναι συχνά αυτό για το οποίο δεν αναρωτιόμαστε. Εκεί πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας.

Πτώση που προκαλείται και αποτρέπεται

Ας κοιτάξουμε ξανά από το μπαλκόνι. Τι εκπληκτική χορογραφία! Πόσο παράξενος είναι ο τρόπος με τον οποίο καθένας από τους περαστικούς προτάσσει το ένα του πόδι και το ακουμπά στο έδαφος για να σηκώσει αμέσως μετά το άλλο, που το ακουμπά κι εκείνο με τη σειρά του στο έδαφος, επαναλαμβάνοντας τις ίδιες κινήσεις ξανά και ξανά... Έτσι όπως τους βλέπεις από ψηλά, θαρρείς πως όλοι προτάσσουν το ένα πόδι για να καλύψουν μέτρο προς μέτρο την απόσταση που πρόκειται να διανύσουν. Και τα χέρια, τι τα κάνουν; Κοιτάξτε προσεκτικά. Ορισμένοι τα κινούν, άλλοι τα κρατούν λιγότερο ή περισσότερο ακίνητα, όμως πάντοτε ο κορμός είναι εκείνος που ισορροπεί ξανά τις κινήσεις των ποδιών.

Παρατηρήστε αυτήν την κίνηση στο σύνολό της, προσέξτε τον χρόνο που χρειάζεται για να ολοκληρωθεί. Σύντομα, γίνεται προφανές το εξής: το βάδισμα είναι το ξεκίνημα μιας πτώσης, η απαρχή μιας πτώσης που προκαλείται αλλά αμέσως μετά εμποδίζεται, κι έπειτα ξαναρχίζει και εμποδίζεται ξανά, επ' άπειρον. Βάζοντας το ένα

πόδι μπροστά από το άλλο, είσαι πάντοτε έτοιμος να πέσεις, αλλά το αποτρέπεις· και ξανά παραλίγο να πέσεις, αλλά επανορθώνεις και πάλι, αδιάκοπα. Η κίνηση είναι το προϊόν αυτής της πτώσης που συνεχώς επίκειται και αποτρέπεται. Διαισθητικά, το γνωρίζουμε. Δεν το σκεφτόμαστε σχεδόν ποτέ, μολονότι οι περισσότεροι από εμάς περπατάμε καθημερινά.

Δεν αντιλαμβανόμαστε πλέον τη μοναδικότητα του ανθρώπινου βαδίσματος γιατί ελέγχουμε απόλυτα την κατάσταση. Προχωράμε χωρίς να το σκεφτόμαστε. Εκτελούμε με τέτοια σταθερότητα αυτές τις διαδοχικές κινήσεις και ελέγχουμε με τέτοια επιδεξιότητα το συνεχές παιχνίδι της αστάθειας-ευστάθειας, ώστε ο βασικός μηχανισμός μάς διαφεύγει. Στεκόμαστε ευθυτενείς, χωρίς να έχουμε επίγνωση της πιθανής πτώσης, χωρίς καν να αντιλαμβανόμαστε την επικείμενη αστάθεια. Απλώς, περπατάμε. Και όμως, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά.

Παρατηρήστε ξανά τους περαστικούς, το ρυθμικό λίκνισμά τους. Από ψηλά, το επάνω μέρος του σώματος μοιάζει σχεδόν ακίνητο. Προτάσσουν εναλλάξ το αριστερό και το δεξί πόδι, λες και σπρώχνουν κάποιο αόρατο αντικείμενο που βρίσκεται μπροστά τους. Μερικοί πηγαίνουν γρήγορα, άλλοι πηγαίνουν αργά. Ορισμένοι μετακινούνται με δυσκολία, κουνώντας τη λεκάνη τους περισσότερο από κάποιους άλλους. Άλλους πάλι τους εμποδίζουν τα παραπανίσια κιλά ή τα χρόνια που κουβαλάνε στην πλάτη τους. Παρ' όλα αυτά, όλοι περπατούν.

Περισσότερο ή λιγότερο γρήγορα, σβέλτα, χοροπηδηχτά, κομψά, άγαρμπα, βαριά, αργόσυρτα... Μικρή σημασία έχει. Στην πραγματικότητα, ακολουθούν όλοι την ίδια τακτική – ασφαλώς και το γνωρίζατε, αλλά το έχετε ξε-

χάσει. Καθένας επιδίδεται σε μια σειρά από πτώσεις που αποτρέπονται, όπου οι στιγμές μικρής απώλειας της ισορροπίας εναλλάσσονται με τις στιγμές ανάκτησής της. Αρχίζει να πέφτει προς τα εμπρός, αλλά την τελευταία στιγμή κρατιέται όρθιος προτάσσοντας το άλλο πόδι. Κι εκεί που το άλλο πόδι τον κάνει να φαίνεται έτοιμος να πέσει, παραμένει τελικά όρθιος σηκώνοντας ξανά το προηγούμενο. Οι κινήσεις αυτές σκιαγραφούν μια διαρκώς επαναλαμβανόμενη πτώση, που ακολουθείται από μια συνεχώς ανανεούμενη επαναφορά στην όρθια θέση.

Κι αν αμφιβάλλετε για την περιγραφή μου, θα σας αποδείξω ότι δεν είμαι ο μόνος ο οποίος παρατήρησε αυτήν τη διαρκώς προκαλούμενη-αναχαιτιζόμενη πτώση που διακρίνει το ανθρώπινο περπάτημα. Στην *Εγκυκλοπαίδεια των Ντιντερό και Ντ'Αλαμπέρ*, ο ιππότης Ζοκούρ, στο λήμμα «περπατώ», υπογραμμίζει ήδη αυτό το παράδοξο.¹ Αλλά και ένας πιο σύγχρονος ειδήμων στο ζήτημα γράφει: «Το ανθρώπινο περπάτημα είναι μια απαραμίλλη δραστηριότητα, κατά τη διάρκεια της οποίας το σώμα αγγίζει την καταστροφή σε κάθε βήμα. Το περπάτημα του δίποδου ανθρώπου ενέχει τον κίνδυνο μιας δυνητικής καταστροφής, γιατί το μόνο που εμποδίζει τον άνθρωπο να τσακιστεί είναι η ρυθμική κίνηση που φέρνει εναλλάξ το ένα πόδι μπροστά από το άλλο».²

Εάν είστε πραγματικά δύσπιστοι, θα ισχυριστείτε ότι τόσο αυτοί οι συγγραφείς όσο κι εγώ πλανιόμαστε. Και

1. Απόσπασμα από το κείμενό του υπάρχει στις σελίδες 154-155 αυτού του βιβλίου, στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στον Ντιντερό.

2. John Napier, «The Antiquity of Human Walking», *Scientific American*, Απρίλιος 1967.

θα συμφωνήσω μαζί σας ότι μια κοινή πλάνη δεν συνιστά αλήθεια. Σας προκαλώ, λοιπόν, να κάνετε το εξής πείραμα.

Σταθείτε όρθιοι, ακίνητοι, με τα πόδια ενωμένα. Βάλτε μπροστά το δεξί πόδι, αλλά κρατήστε το ψηλά για λίγο, χωρίς να το ακουμπήσετε αμέσως στο έδαφος. Σε αυτήν τη στάση, δεν μπορείτε να προχωρήσετε. Για να περπατήσετε, πρέπει το πόδι σας να πατήσει κάτω. Αλλά πώς; Είτε θα το πατήσετε αμέσως, κοντά, χωρίς φόρα, και θα παραμείνετε ακίνητοι στα δυο σας πόδια, με το δεξί πόδι να είναι λίγο πιο μπροστά, είτε θα το τινάξετε μακριά, δίνοντας ώθηση σε όλο το σώμα. Σε αυτήν την περίπτωση, δύο τινά μπορούν συμβούν. Αν δεν «επιστρατεύσετε» το άλλο πόδι, θα πέσετε. Αν προτάξετε το αριστερό πόδι, θα αποφύγετε την πτώση. Θα περπατήσετε.

Αυτή η διπλή κίνηση μάς κάνει να περπατάμε. Ωστόσο, είναι μια πολύ ξεχωριστή κίνηση, καθώς δεν σταματά να μάχεται διαρκώς τον εαυτό της, να αυτοκαταστρέφεται, και συγχρόνως παρατείνεται, διατηρείται, διαιωνίζεται. Ωθούμε συνεχώς τον εαυτό μας στην ανισορροπία για να σταθούμε εκ νέου ευθυτενείς. Διατηρούμε τη σταθερότητα μέσω της αστάθειας. Ευνοώντας την ανισορροπία, διακινδυνεύοντας, οργανώνοντάς την. Με αυτόν τον τρόπο μετακινούμαστε. Το ανθρώπινο περπάτημα είναι χαρακτηριστικό του είδους μας.

Το εμπεδώσαμε. Δεν χρειάζεται να το επαναλάβουμε. Ας μην επιμείνουμε άλλο.

Όχι! Αντιθέτως, προτείνω να επιμείνουμε. Να εντυφήσουμε στη διαπίστωση ότι το περπάτημα είναι μια μικρή πτώση που προκαλείται-αποτρέπεται, πυροδοτείται-αναχαιτίζεται. Θέλω να προσπαθήσω να δω πιο κα-

θαρά, να αμφισβητήσω αυτό που μου φαίνεται προφανές, να αναζητήσω ό,τι κρύβεται πίσω από τον τρόπο με τον οποίον προχωράμε, με μια διαφαινόμενη κατάρρευση, η οποία αναπαράγεται και αποτρέπεται ες αεί. Ει δυνατόν, θα ήθελα να καταλήξω σε κάποια συμπεράσματα, που συνήθως δεν περνούν από το μυαλό μας επειδή δεν δίνουμε τη δέουσα προσοχή.

Τα ερωτήματα είναι πολλά και ανάμικτα. Είναι πράγματι πτώση; Ή απλώς απαρχή πτώσης; Γιατί επιλέγουμε να κινούμαστε με αυτό το λίκνισμα των γοφών, αποφεύγοντας μονίμως μια πτώση, σε ασταθή ισορροπία; Μήπως αυτό δηλώνει κάτι για τους ανθρώπους; Για τα σώματα, τη γλώσσα, τη σκέψη, τη ζωή μας; Προφανώς, ναι. Αλλά τι ακριβώς;

Ένα βήμα μόνο

Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά. Όταν ανακύπτουν πολλά ερωτήματα, καλύτερα να κάνεις μια παύση. Ειδάλλως, τα ερωτήματα αλληλεπικαλύπτονται, μπλέκονται μεταξύ τους, γίνονται αξεδιάλυτο κουβάρι. Χαρακτηρίζουμε «περπάτημα» ανόμοιες δραστηριότητες τις οποίες πρέπει καταρχήν να διαχωρίσουμε. Θα ήθελα, λοιπόν, να ξεκινήσω από το πιο απλό ερώτημα. Πόσα βήματα χρειάζονται για να περπατήσει κανείς; Δύο; Τρία; Ή μήπως χιλιάδες;

Λέμε ότι ένα παιδί περπατάει όταν κάνει τα πρώτα του βήματα. Όμως, αν ένας ενήλικας δεν αγαπά τους περιπάτους και τις πεζοπορίες, ή αν δεν του αρέσουν καν οι βόλτες, τότε λέμε ότι δεν περπατάει. Γεγονός που αλη-

θεύει κατά μία έννοια. Και που είναι καταφανώς ψευδές, κατά μία άλλη έννοια.

Έχουμε φτάσει στο σημείο να πιστεύουμε ότι το περπάτημα πρέπει να αποτελεί «δραστηριότητα». Η ιδέα του βαδίσματος είναι συνδεδεμένη με τις μακρινές εκδρομές και τις πολύωρες πεζοπορίες. Έτσι, πηγαίνουμε «για περπάτημα» (στο βουνό, στο δάσος, στην εξοχή, στην ακροθαλασσιά), λες και το περπάτημα πρέπει να είναι κατ' ανάγκη μια συγκεκριμένη, αυτόνομη δραστηριότητα, και όχι μια αρχέγονη ανθρώπινη κίνηση, ένας πρωταρχικός, θεμελιώδης, ζωτικός τρόπος ύπαρξης στον κόσμο.

Μια τέτοια προσέγγιση του βαδίσματος είναι κατανοητή στις κοινωνίες όπου σχεδόν όλες οι μετακινήσεις είναι μηχανικές, μηχανοκίνητες, πραγματοποιούνται με μηχανικά μέσα. Στους αρχαίους πολιτισμούς, αλλά και σε κάποια μέρη του κόσμου όπου ακόμα και σήμερα κυριαρχεί η παράδοση, δεν υπάρχει παρόμοια διάκριση. Για να μετακινηθείς, να πας κάπου, να κυνηγήσεις, να καλλιεργήσεις, να ταξιδέψεις, να επισκεφθείς κάποιον, πρέπει πάντα να περπατήσεις –μία ώρα, πολλές ώρες, ενίοτε μέρες ολόκληρες–, κάτι που θεωρείται εξίσου απλό με το να πας από το κρεβάτι σου ως την πόρτα.

Αντιθέτως, σήμερα αισθανόμαστε –εμείς οι υπόλοιποι, που μετακινούμαστε με μηχανικά μέσα, όρθιοι ή καθιστοί, με μετρό και αεροπλάνο, τρένο και αυτοκίνητο– ότι πρέπει να αφιερώσουμε κάποιες στιγμές αποκλειστικά στο περπάτημα. Στο διάστημα που διαρκεί το περπάτημα, μας παρασύρει, μας κυριεύει, μεταμορφώνει τις κινήσεις μας, τον ρυθμό της αναπνοής μας, τους παλμούς της καρδιάς μας. Επίσης, διαμορφώνει τις σκέψεις μας. Το περπάτημα ως κεντρική δραστηριότητα, στην οποία επιδιδώμασταν

και ενδίδουμε, τροποποιεί τη σκέψη, της προσφέρει καινούργια ερεθίσματα, τα οποία εμφανίζονται ως συγκεκριμένες αναστολές που μετασχηματίζουν την πορεία της.

Αυτή η επιστροφή στο πολύωρο περπάτημα μας επανεντάσσει στη φύση, στη βραδύτητα της προώθησης του σώματος, στην αντοχή των μυών και της αναπνοής. Αυτό το περπάτημα μας επανεγγράφει στο τοπίο και καθιστά απτά τα ανάγλυφα, τις αποστάσεις, τα εδάφη. Μας φέρνει σε επαφή με τους αρχέγονους, βαθιά ριζωμένους, συμπαντικούς ρυθμούς, με την κούραση των μετακινήσεων και την ανταμοιβή της πανοραμικής θέας που ξετυλίγεται ξάφνου πίσω από ένα διάσελο ή μια βουνοκορφή. Όλες αυτές οι πτυχές του πολύωρου περπατήματος, σωματικές, ψυχολογικές, ηθικές, λογοτεχνικές, φιλοσοφικές, έχουν επανανακαλυφθεί και εγκωμιάζονται ευρύτατα τα τελευταία χρόνια.³

Όμως, αυτή η πολύμορφη διερεύνηση των επιδράσεων του περιπάτου είχε ως αποτέλεσμα τη συσκότιση ενός πολύ πιο απλού και καθολικού φαινομένου, που δεν είναι άλλο από το περπάτημα αυτό καθαυτό (δύο, τρία, είκοσι, εκατό βήματα), τον τρόπο με τον οποίο μετακινούνται οι άνθρωποι. Ακόμα και όταν μας αρέσει να καθόμαστε, όταν δεν είμαστε δραστήριοι ή κι όταν είμαστε σχεδόν ανήμποροι, προκειμένου να πάμε από το τραπέζι στο κρεβάτι και από το κρεβάτι στην πολυθρόνα, περπατάμε. Ελάχιστα, αλλά και πάλι περπατάμε. Δεν χωράει αμφιβολία για αυτό.

Κατανοώ ασφαλώς ότι τρία βήματα είναι κάτι πολύ διαφορετικό από την τριήμερη πεζοπορία. Συμφωνώ απο-

3. Βλ. τα έργα που παρατίθενται στο Παράρτημα.

λύτως ότι πρόκειται για πολύ διαφορετικούς κόσμους. Αντιλαμβάνομαι ότι οφείλουμε να διερευνήσουμε τις διαφορές τους. Ωστόσο, πιστεύω ότι πρέπει να ξεκινήσουμε καταργώντας το χάσμα, παριστάνοντας ότι, σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για περπάτημα: για την εκτέλεση τούτης της τόσο απλής και συνάμα περίπλοκης κίνησης, που υλοποιείται με την τοποθέτηση του ενός ποδιού μπροστά από το άλλο. Από αυτήν την πρωταρχική ιδιαιτερότητα του περπατήματος πρέπει να ξεκινήσουμε.

Όταν δηλώνουμε ότι ένα παιδί περπατά, όταν αναρωτιόμαστε αν ένας πρόσφατα χειρουργημένος ασθενής μπορεί να περπατήσει, όταν ελπίζουμε ότι ένας υπέργηρος άνθρωπος θα είναι σε θέση να περπατήσει, δεν έχουμε κατά νου περιπλανήσεις ή περιπάτους. Αναφερόμαστε όλοι στην απλή και συγχρόνως αινιγματική μετακίνηση, σε όρθια στάση, από ένα μέρος σε κάποιο άλλο. Ωστόσο, θα πρέπει να επιμείνουμε σε αυτό το σημείο: είναι καθοριστικό.

Βάδισμα, ομιλία, σκέψη... Η ίδια μάχη;

Οι άνθρωποι είναι «όντα που βαδίζουν». Το βάδισμα ορίζει τον άνθρωπο όσο και ο λόγος ή η σκέψη. Ο άνθρωπος είναι το μόνο έμβιο ον που μετακινείται με αυτόν τον τρόπο. Νομίζω ότι δεν μπορούμε να αρκεστούμε σε μια απλή παράθεση ορισμών του ανθρώπου, όπως: ον που βαδίζει, ομιλούν ον, ον προικισμένο με λογική. Πρέπει να διερευνήσουμε τους συνδετικούς κρίκους, να εντοπίσουμε και να εξετάσουμε τον κοινό τόπο. Το στήσιμο του σώματος στα δυο πόδια με σκοπό το περπάτημα υπήρξε, προφα-

νός, για το είδος μας η κίνηση που επέτρεψε την ομιλία και τη σκέψη. Όταν ο άνθρωπος άρχισε να περπατά, άρχισε επίσης να μιλάει και να σκέφτεται.

Στην ίδια ηλικία που το παιδί στέκεται όρθιο και κά-νει τα πρώτα του βήματα –με επιφυλακτικότητα, περισ-σή δυσκολία και αλλεπάλληλες πτώσεις– αρχίζει και να αποκτά λογικούς μηχανισμούς, μπορεί να κατονομάζει τα αντικείμενα, να κατανοεί τις προτάσεις, να εκφράζει τις δικές του σκέψεις. Αν δεχτούμε ότι περπατώ σημαίνει πως είμαι άνθρωπος και ότι το περπάτημα και η σκέψη συνδέονται άρρηκτα, τότε φθάνουμε σε ένα νέο ερώτη-μα: ποιες διεργασίες οδηγούν στη μετάβαση από το δί-ποδο που βαδίζει, το ζώο που περπατά όρθιο, στο ομι-λούν-σκεπτόμενο ζώο;

Είναι περίεργο ότι έχει επισημανθεί τόσο λίγο η στε-νή σχέση ανάμεσα στο βάδισμα, τον λόγο και τη σκέψη. Αναφερόμαστε συχνά στην ενότητα λόγου και σκέψης, ως δυο πτυχών της ίδιας δραστηριότητας. Όποιος γνω-ρίζει λίγα ελληνικά, μπορεί να καταλάβει ότι ο ορισμός του ανθρώπου από τον Αριστοτέλη («ζώον λογικόν») ση-μαίνει έμβιο ον («ζώον») το οποίο «ομιλεί» και συγχρό-νως είναι «προικισμένο με το χάρισμα του λόγου». Όπου η λέξη «λόγος» αναφέρεται στην ομιλία-λογική και το επίθετο «λογικόν» παραπέμπει στο ον που έχει την «ικα-νότητα να μιλάει» και συγχρόνως «είναι σε θέση να σκέ-φτεται». Οι δυο αυτές έννοιες συνυπάρχουν, είναι αδια-χώριστες. Όμως, πώς εντάσσεται το περπάτημα σε αυτό το αφήγημα;

Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο ως ζώο που βαδίζει όρθιο, στα δυο πόδια, και τον άνθρωπο ως ζώο που μιλάει και σκέφτεται; Πρόκειται, άραγε, για απλή

παράθεση ασύνδετων μεταξύ τους ιδιοτήτων; Φαίνεται ότι από τη μια αυτό το ζώο περπατά όρθιο, και από την άλλη είναι ένα ον που μιλάει και σκέφτεται. Ωστόσο, αυτά τα δυο χαρακτηριστικά μοιάζουν να μη συνδέονται άμεσα μεταξύ τους. Και όμως, πιστεύω ότι ανάμεσά τους υπάρχει ένας πιο ισχυρός, πιο βαθύς δεσμός, ο οποίος δεν έχει ακόμη φωτιστεί επαρκώς.

Το ανά χείρας βιβλίο δομείται γύρω ακριβώς από αυτόν τον δεσμό ανάμεσα στο περπάτημα, την ομιλία και τη σκέψη. Δεν ισχυρίζομαι ότι πρόκειται για ενιαία δραστηριότητα: κάτι τέτοιο θα ήταν, προφανώς, παράλογο. Μολονότι δεν έχω την τελική απάντηση ή κάποιο οριστικό αποτέλεσμα, νομίζω ότι η συσχέτιση των τριών αυτών δραστηριοτήτων εδράζεται στη διεργασία της πτώσης και της παρεμπόδισής της, χάρη στην οποία περπατάμε. Η υπόθεση που κάνω είναι ότι η ίδια δομή διέπει πιθανότατα το βάδισμα στα δυο πόδια, τη συμπεριφορά μας ως όντων που ομιλούν και την ύπαρξή μας ως όντων που σκέπτονται.

Όταν μιλάμε, περνάμε από τη μία λέξη στην άλλη ώστε να προχωρήσει η πρόταση, να ξεδιπλωθεί, να μεταδοθεί το νόημα. Κάθε λέξη αναδύεται από τη σιωπή. Αυτό που θέλουμε να πούμε μπορεί ανά πάσα στιγμή να καταρρεύσει, να εξαφανιστεί, να χαθεί. Η φράση που έχει ξεκινήσει θα μπορούσε... (αν σταματήσω σε αυτό το σημείο, θα επέλθει η πτώση! Όμως, όχι, μια άλλη λέξη ξαναπιάνει το νήμα του νοήματος και το ξετυλίγει για να γίνει το επόμενο βήμα) να πεθάνει αν δεν τη σταθεροποιούσε πάντοτε η επόμενη λέξη, η αλληλουχία που επιτάσσουν η σύνταξη και το νόημα. Με αυτήν την έννοια, οι φράσεις μας περπατούν. Όταν μιλάμε, όπως και όταν περπατάμε, προ-

χωράμε με διαδοχικές απαρχές πτώσης που αποτρέπονται και επαναλαμβάνονται συνεχώς.

Λειτουργεί η σκέψη όπως το βάδισμα; Σε ποιο συμπέρασμα θα μπορούσε να μας οδηγήσει η ιδέα ότι είναι δίδυμες πράξεις που η μια παραπέμπει στην άλλη – σαν είδωλα σε καθρέφτη, σε πλήρη αντιστοιχία και συνενοχή; Με ποια έννοια το να σκέφτεσαι σημαίνει να σηκώνεσαι, να κοιτάξεις ψηλά και να στέκεσαι όρθιος; Να προχωράς και να ακολουθείς μια πορεία; Και με ποιον προορισμό; Γιατί η σκέψη αποτελεί μια κίνηση, μια μορφή ταξιδιού;

Ένα βήμα παραπέρα βρίσκεται η υπόθεση ότι τόσο η σκέψη όσο και το περπάτημα χαρακτηρίζονται από πανομοιότυπη δομή. Η σκέψη δεν προχωρά κι αυτή με συνεχείς πτώσεις που ανακόπτονται; Κινδυνεύοντας να αυτοκυρωθεί προτού ξαναγεννηθεί; Θα λέγαμε ότι η κριτική που ασκούμε στις ιδέες μας, η λογική εξέτασή τους, είναι ένας τρόπος να τους βάλουμε «τρικλοποδιά». Η ένσταση, η κριτική ανάλυση μοιραία αποσταθεροποιούν, κλονίζουν ό,τι θεωρούσαμε προφανές και εδραιωμένο. Όταν εξετάζεται μια ιδέα, χάνεται πρωτίστως η βεβαιότητά της. Ωστόσο, εκείνη αμύνεται, ανακάμπτει, βρίσκει νέο έρεισμα λίγο πιο κάτω, προτού κλονιστεί ξανά από μια νέα αντίρρηση, και ούτω καθεξής.

Με αυτήν την έννοια, οι σκέψεις μας περπατούν. Όταν δοκιμάζονται – και η φιλοσοφία συνιστά την υπέρτατη δοκιμασία –, ο τρόπος τους να ορμούν προς τα εμπρός θυμίζει πολύ έντονα την εσωτερική αντιπαλότητα που προκαλείται και υπερκεράζεται, η οποία βρίσκεται στον πυρήνα του βαδίσματος. Πιστεύω ότι τόσο το περπάτημα όσο και η φιλοσοφία ακολουθούν μια παρόμοια πορεία διαρκούς πτώσης και ανάκαμψης. Η σκέψη, όταν υποβάλ-

λεται στη δοκιμασία της φιλοσοφίας περισσότερο από οποτεδήποτε άλλοτε, προχωρά διακινδυνεύοντας την κατάρρευσή της, αντισταθμίζοντάς τη συνεχώς με μια νέα ανάκαμψη, μια νέα ορμή.

Λίγη σημασία έχει η διάρκεια της διαδρομής. Περπατάμε ή σκεφτόμαστε από τη στιγμή κιόλας που ενεργοποιείται αυτή η κίνηση, είτε διαρκεί τρία δευτερόλεπτα είτε τρεις ημέρες. Στον φιλοσοφικό στοχασμό μπορείς να κάνεις μεγάλα ταξίδια, μακρινές περιπλανήσεις, να περάσεις μια ολόκληρη ζωή εντρυφώντας σε κάποια ερωτήματα. Ή μπορεί απλώς να σκέφτεσαι κάθε λεπτό, κάθε ώρα, για τα καθημερινά, τις τωρινές κινήσεις, εκείνες που σχεδιάζεις, τις απαντήσεις τις οποίες θα δώσεις στις καταστάσεις που προκύπτουν. Σε κάθε περίπτωση, το περπάτημα και η σκέψη μοιάζουν. Η σκέψη προχωρά επίσης μέσα από μια ασταθή ισορροπία. Κλονίζεται και επανεδραιώνεται ατέρμονα, για να φτάσει πιο μακριά.

Πάνω και πέρα από τη μεταφορική σημασία

Συνηθίζουμε να κάνουμε διάκριση ανάμεσα στο περπάτημα στην κυριολεκτική του σημασία (ως σωματική δραστηριότητα) και τις μεταφορικές εκφράσεις στις οποίες το χρησιμοποιούμε (αναφερόμενοι στο ξετύλιγμα μιας αφήγησης ή ενός συλλογισμού).⁴ Δεν ισχυρίζομαι ότι αυ-

4. Το σχόλιο στο πρωτότυπο αφορά τη λέξη *la marche* (με βασική σημασία «περπάτημα», «βάδισμα»), καθώς και το ρήμα *marcher* («περπατώ», «βαδίζω»). Το παιχνίδι που γίνεται με τις διαφορετικές σημασίες των λέξεων αυτών διατρέχει όλο το βιβλίο. (Σ.τ.Μ.)

τή η διάκριση πρέπει να ακυρωθεί. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι, όταν η σκέψη προχωρά, προχωρά και το σώμα, κάτι που και η πιο στοιχειώδης εμπειρία αποδεικνύει ότι δεν ισχύει. Ο Σκεπτόμενος του Ροντέν σίγουρα δεν περπατά... Ωστόσο, θεωρώ ότι ανάλογες εκφράσεις είναι κάτι περισσότερο από απλές μεταφορές. Παραπέμπουν σε μια αλήθεια κοινή για το βάδισμα, τον λόγο και τη σκέψη. Αυτή είναι η υπόθεσή μου.

Αν δεχτούμε ότι πρόκειται απλώς και μόνο για μεταφορές, σημαίνει ότι χρησιμοποιούμε το λεξιλόγιο του περπατήματος, συγκριτικά και κατ' αναλογία, προκειμένου να περιγράψουμε άλλες δραστηριότητες. Ωστόσο, τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Αν υποθέσουμε ότι υπάρχει ισχυρός δεσμός ανάμεσα στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ανθρώπου (βάδισμα, ομιλία, σκέψη) και διαπιστώσουμε επιπλέον ότι αυτά τα τρία χαρακτηριστικά διαθέτουν μια κοινή δομή (η πτώση που αρχίζει-αποτρέπεται-επαναλαμβάνεται), οδηγούμαστε αναπόδραστα στο συμπέρασμα ότι σε τούτες τις φαινομενικά ανόμοιες ανθρώπινες δραστηριότητες ενυπάρχει ένα κοινό στοιχείο. Μπορεί τα είδη να είναι διαφορετικά και οι εκφάνσεις τους ανόμοιες, ωστόσο έχουν «κάτι» κοινό. Όταν περπατάμε, μιλάμε, σκεφτόμαστε, κάνουμε, κατά μία έννοια, το ίδιο πράγμα. Θα αφήσω ανοιχτά τα ερωτήματα τι κάνουμε και γιατί το κάνουμε (συγκεκριμένη διαμόρφωση του εγκεφάλου; περιορισμοί της εξέλιξης;). Προς το παρόν, περιορίζομαι να δεχτώ ότι υπάρχει ο άγνωστος παράγοντας X.

Υποστηρίζω ότι μπορούμε να μάθουμε για αυτόν τον άγνωστο παράγοντα από το περπάτημα και τη φιλοσοφία, καθώς οι δυο αυτές δραστηριότητες «φωτίζουν» η μια την άλλη. Πράγματι, ανάμεσά τους υπάρχει κάτι πε-

ρισσότερο από απλή εγγύτητα· υπάρχει αρχιτεκτονική ομοιότητα, δομική αναλογία. Τόσο στο περπάτημα όσο και στη φιλοσοφική σκέψη, διακρίνουμε συγγένειες και παρόμοιους τρόπους λειτουργίας.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η φιλοσοφία βρίσκεται συνεχώς «εν κινήσει». Η έκφραση δηλώνει ότι ο μηχανισμός της φιλοσοφίας είναι παρόμοιος με του βαδίσματος: και αυτή προχωρά πέφτοντας και προλαμβάνοντας την πτώση, αλληλουχία που επαναλαμβάνεται αέναα.

Για να εξετάσουμε σε μεγαλύτερο βάθος αυτή τη διαίσθηση και να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα, πρέπει να μελετήσουμε τη σχέση των φιλοσόφων με το περπάτημα, μέσω της οποίας θα μάθουμε περισσότερα για τη σκέψη εν γένει. Ασφαλώς, οι φιλόσοφοι δεν έχουν το μονοπώλιο της σκέψης. Όμως, στο πέρασμα των αιώνων διαμορφώνουν το πλαίσió της, σκιαγραφούν τα βασικά της περιγράμματα, θέτουν τις προϋποθέσεις προκειμένου να την ασκεί κάποιος, να τη «θεραπεύει». Γι' αυτό, προκειμένου να προσεγγίσουμε έμπρακτα τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο περπάτημα και στη σκέψη, θα αποπειραθούμε να προσεγγίσουμε φιλόσοφους που περπατούν.

Η λεπτομέρεια των κινήσεων στο μικροσκόπιο

Από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα υπάρχουν πολλές αναπαραστάσεις φιλοσόφων που στοχάζονται και μιλούν καθώς περπατούν. Με αυτόν τον τρόπο, ο λόγος που στοχάζεται και το σώμα που μετακινείται γίνονται ενιαία δραστηριότητα. Πράγματι, η πρόοδος των αναλύσεων και των στοχασμών, τα βήματα των αποδείξεων, τα επιχειρήματα

και οι αντιρρήσεις που στοιχειοθετούνται βήμα προς βήμα, δεν διαχωρίζονται από τα παραπατήματα και τα βήματα που κάνουμε όταν βαδίζουμε. Οι φιλόσοφοι αυτοί «μιλούν περπατώντας» και «περπατούν μιλώντας», αναλόγως τι προτιμάτε. Οι σκέψεις τους, προφορικές και γραπτές, υιοθετούν έναν τρόπο ανάπτυξής τους που προέρχεται από το περπάτημα.

Τα πορτρέτα των φιλοσόφων-περιπατητών, η ανάλυση των σκηνών περπατήματος στη φιλοσοφία, δεν προδίδουν μόνον τον τρόπο με τον οποίο ένας στοχαστής περπατά, βάζοντας το ένα πόδι μπροστά από το άλλο, ούτε τις λεπταίσθητες συναρθρώσεις ανάμεσα στο σωματικό και το νοητικό του διάβημα. Είμαι πεπεισμένος ότι, παρατηρώντας τους φιλόσοφους να περπατούν, εντρυφώντας στις κινήσεις της λεκάνης τους και των ποδιών τους, διακρίνουμε συχνά και την ουσία της φιλοσοφικής τους στάσης. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, «πού το πάνε» από κάθε άποψη.

Θεώρησα αναγκαίο να μη διαχωρίσω αυτές τις όψεις του περπατήματός τους από τις πολυάριθμες εκφράσεις –εντυπωσιακές και πανταχού παρούσες– που συνδέουν με αναρίθμητους τρόπους τη σκέψη με το περπάτημα. Σε όλη την ιστορία της φιλοσοφίας, γίνεται συνεχώς λόγος για διανοητικό «διάβημα», για «προώθηση» μιας θεωρίας, για τα «βήματα» που κάνει η σκέψη χάρη σε μια ανακάλυψη. Οι λέξεις «ταξίδια», «περιπλανήσεις», «μονοπάτια» χρησιμοποιούνται συχνά για να περιγράψουν τις (αναπόδραστες) διαδρομές της σκέψης.

Με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, συνειδητά ή μη, παραλληλίζουμε τη φιλοσοφία –αλλά και το σύνολο των στοχασμών, των διανοητικών αναζητήσεων και των γνωσια-

κών διαβημάτων μας– με βήματα, με τις μετακινήσεις μας στον χώρο. Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά, θα διαπιστώσουμε ότι οι βαθιές ρίζες του λόγου και της σκέψης στο ανθρώπινο βάδισμα διακρίνονται σε κάθε γραμμή ενός κειμένου.

Θα ακολουθήσω, λοιπόν, κάποιους φιλόσοφους στο περπάτημά τους, θα εξετάσω τις κινήσεις τους και τις διαδρομές τους, θα τις αναδείξω ώστε να καταστεί πιο ξεκάθαρος και πιο λεπτομερειακός ο τρόπος με τον οποίο κινούνται. Θα ακούσω φιλόσοφους να μιλούν για τα βήματα (της ανθρωπότητας, της Ιστορίας, του πνεύματος, της προόδου), ώστε να φωτίσω τον άρρηκτο δεσμό που συνδέει το περπάτημα με τη φιλοσοφία, πολλές φορές μη ηθελημένα. Επιπλέον, θα προσπαθήσω να ανιχνεύσω τον αντίκτυπο που έχει το περπάτημα στη σκέψη και να εντοπίσω τα σημεία στα οποία αυτό επιδρά. Με ποιον τρόπο το περπάτημα –όχι το ολιγόλεπτο, αλλά εκείνο που διαρκεί ώρες, μέρες ολόκληρες– μπορεί να αλλάξει την ανθρώπινη σκέψη; Να μετασχηματίσει τη φιλοσοφική προσέγγιση;

«Πες μου πώς περπατάς, να σου πω πώς σκέφτεσαι». Αυτό θα είναι το οδηγητικό νήμα του περιπάτου μας. Παρατηρώντας διαφορετικούς τρόπους περπατήματος, βηματισμούς, διαδρομές, θα αποπειραθώ να σκιαγραφήσω τις κινήσεις της σκέψης.

Ας πάψουμε, λοιπόν, να φανταζόμαστε τους φιλόσοφους ακίνητους. Δεν περνούν πάντοτε την ώρα τους καθισμένοι, γράφοντας ή στοχαστικοί, έχοντας πάνω στο γραφείο τους βιβλία, χαρτιά, ένα φτερό χήνας ή ένα πληκτρολόγιο. Ούτε βρίσκονται αναγκαστικά όρθιοι σε κάποια αίθουσα διδασκαλίας. Αυτή η στατική αναπαράσταση του φιλοσόφου αποτελεί σχετικά πρόσφατη αντίληψη.

Οι αρχαίοι, Έλληνες και Ρωμαίοι, περπατούσαν συχνά μιλώντας για φιλοσοφία. Δεν ήταν οι μόνοι. Οι στοχαστές του Μεσαίωνα ταξίδευαν πεζή. Της Αναγέννησης επίσης – τουλάχιστον κατά κανόνα. Οι σύγχρονοι δεν στέκονται σε ένα σημείο, γίνονται μοναχικοί περιπατητές, ή θεωρητικοί οι οποίοι προπορεύονται ενός πλήθους που κινείται. Άλλο στυλ, άλλες εποχές. Εκείνο που παραμένει ίδιο είναι η συνεχής θέληση για πορεία προς τα εμπρός, βήμα προς βήμα.

Όμως, αρκετά είπαμε. Ήρθε η ώρα... να περπατήσουμε μαζί.